

I. Історико-літературний процес

DOI: 10.32782/2225-479X-2022-35-36-1

УДК 821.134.2(72)Крус.09

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3762-4162>

Оржицький Ігор
(Харків)

Сестра Хуана Інес де ла Крус: поміж фемінізмом та індіхенізмом

Стаття присвячена сучасному сприйняттю творчості найвідомішої мексиканської письменниці колоніального періоду – сестри Хуани Інес де ла Крус. Виділяються дві складові її оцінки в зарубіжному літературознавстві останніх десятиліть: присутність цієї постаті у феміністичних дослідженнях та її роль для осмислення індіанської складової мексиканської культури на сучасному етапі. Мексиканське суспільство з кінця ХХ ст. активно позбавляється й досі притаманного йому мачістського погляду на роль жінки, тому постать славетної поетеси-черниці ставиться в один ряд з іншими видатними жінками мексиканської культури, яким судилося ламати маскулітні традиції країни. Феміністичний ракурс досліджень творчості сестри Хуани притаманний, зокрема, працям А. Алаторре, Е. Ареналь, О. Бланко, С. Меррім, Ж. Сабат де Ріверс. Активне зацікавлення сестри Хуани, що не мала в собі індіанської крові, автохтонною культурою є менше відомим серед дослідників її творчості поза межами Мексики, так само як і підкреслювана тепер на офіційному рівні багатомовність мексиканської культури, базовою постаттю якої є сестра Хуана. Цю складову творчої спадщини досліджують, зокрема, К. Іген, Л. Леаль, К. Санельї, Е. Флорес.

Утім, ще не зверталось спеціальної уваги на можливість осмислення ролі письменниці в ракурсі літератури індіхенізму, таке завдання й ставить собі автор пропонованої статті. Він прагне також увести індіанську складову творчості письменниці у панамериканський контекст символічно-ідентифікаційного викорис-

I. Історико-літературний процес

тання індіанських мов митцями, які первісно не походять з індіанського мовного середовища, з одного боку, а з другого – до радикального повороту Католицької Церкви в Латинській Америці XXI ст. лицем до автохтонних культур.

Нещодавня публікація унікального українського чотиритомника сестри Хуани, ґрунтовно упередмовленого Т.Рязанцевою, має притягти увагу й українських іспаністів і латиноамериканістів до цієї феноменальної постаті.

Ключові слова: сестра Хуана Інес де ла Крус, мексиканська література, індіанські мови, фемінізм, індіхенізм.

Хуана Інес де ла Крус – чи не найблискучіша жіноча постать у латиноамериканських літературах. Це багатомірна фігура, у якій досі інтелектуали й митці різних спрямувань та наукових інтересів відшукують своє, хоч минуло вже більше трьох століть після її смерті. Певно, це єдина велика поетеса серед усіх жінок, що творили словом у добу бароко. Іспанія має – і справедливо пишається цим – багато жіночих імен у літературі свого Золотого Віку, але сестра Хуана стала найбільшим і єдиним серед літератур, писаних європейськими мовами в добу бароко, жіночим ім'ям з таким резонансом. А звужуючи розмову до значення цієї постаті на просторі літератур іспаномовних, варто взяти до уваги думку видатного мексиканського філолога, глибокого дослідника творчості сестри Хуани, доктора теології і католицького священника Альфонсо Мендеса Планкарте, про те, що Золотий Вік іспанської літератури слід завершувати не датою смерті Кальдерона (1681), як це зазвичай робиться, а роком кончини Хуани Інес де ла Крус (1695)¹.

Іспаномовні літератури, а тим менше література американських колоній Іспанії, на жаль, і досі не є предметом пильної уваги в українському літературознавстві. І, гадаю – дозволю собі таку гірку (само)впевненість, – ім'я цієї поетеси так само може хіба що своїм звучанням виявитися знайомим значній частині читачів цієї статті. Але

¹ Méndez Plancarte A. Tríptico de la Fénix. *Ábside: Revista de cultura mexicana*. 1951. № XV. P. 468.

її обсяг не дозволяє дати розлогу літературознавчу й культурологічну характеристику цій унікальній постаті, тим більше, що це вже зроблено дуже добре й, певно, краще, ніж це міг би зробити я, у ґрунтовних передмовах Тетяни Рязанцевої до кожного з томів українського чотиритомника письменниці²; дослідниця є також і авторкою всіх приміток, які містить кожен том. Принагідно наголошу на унікальності цього видання. У жодній країні, окрім Мексики, немає такої повної збірки творів Десятої Музи, як прозвали сестру Хуану ще за життя. Зокрема, серед слов'янських мов мені відомі окремими книжками лише російське видання 1973 року на 176 сторінок руки Інни Чежегової³ та чеське, 1988 року, на 196 сторінок авторства Івана Славіка та Йосефа Форбелського⁴. Уклін нашому перекладачеві Сергію Борщевському, Тетяні Рязанцевій та посольству Мексики, яке дало гроші на видання. Тому на цих сторінках, перш ніж перейти до цікавих мені речей, обмежуся достатньо схематичною характеристикою сестри Хуани: чарівна юнка Хуана Інес де Асбахе Рамірес де Сантільяна спочатку приголомшила двір віце-короля Нової Іспанії, як тоді називалася Мексика, красою та неймовірними знаннями в усьому, про що їй тільки не питали, згодом добровільно прийняла постриг і вже черницею писала філософські трактати, ауто, п'єси плаща й шпаги, вірші філософські, вірші у народному стилі, вірші любовні, іноді просто на грані еротики.

Така постать не могла не породити пізніше купу здогадів, досліджень та художніх творів різного ґатунку про причини відходу Хуани Інес у монастир. І, звичайно, протягом усього ХХ століття, яке для Латинської Америки почалося по-справжньому в 1917 році, коли завершилася велика революція – революція Мексиканська, що того року закінчилася раніше, ніж почалася російська, й тривала довше, – і в столітті ХХІ ця жінка є в Мексиці й Латинській

² Крус Х. І. де ла. Поезії. Львів : Вид-во Анетти Антоненко, 2015; Театр. 2016; Світогляд. 2017; Вибрані твори. 2017. 565 с.

³ Крус Х. І. де ла. Десятая муза. Москва : Художественная литература, 1973. 176 с.

⁴ Cruz J. I. de la. Naděje do zlata tkaná. Praha : Vyšehrad, 1988. 196 s.

I. Історико-літературний процес

Америці загалом символом фемінізму в якнайширшому розумінні цього терміну, включно із цілком виправданою боротьбою жінок за свої права.

Звичайно, гуманитарії-іспаністи далеко не одностайні щодо можливості потрактування сестри Хуани як першої латиноамериканської феміністки, аж до заперечення такої ідеї, як це робив Антоніо Алаторре, впливовий мексиканський філолог і перекладач, якого не стало у 2010 році. Але є незаперечним, що сестра Хуана виступала за рівність статей і за права жінки на здобуття знань. Той же Алаторре визнає, що сестра Хуана була: «...незаперечною зачинателькою (принаймні в іспаномовному світі), сучасного руху за звільнення жінки»⁵.

З феміністичних позицій цю постать потрактовують у контексті діяльності славетних черниць іспанського Золотого Віку, як це зробила в 1985 році Оліва Бланко Корухо з Мадридського університету Комплутенсе, промовисто назвавши свою статтю «Тереса Авільська та сестра Хуана Інес де ла Крус, або ж фемінізм відмінності супроти фемінізму рівності»⁶. У теологічному ракурсі, але ще більш новаторському, представила цю постать Лінда Еган із Каліфорнійського університету у статті 1993 року «Там, де Бог ще є жінкою: Сестра Хуана та феміністична теологія»⁷. І це лише поодинокі приклади з колосального масиву праць у цьому напрямку.

З 1993 року за літературну творчість жінок Латинської Америки та Карибського басейну вручається літературна премія «Сестра Хуана Інес де ла Крус»⁸, а з 2002 року під патронатом Національного інституту жінок при мексиканському уряді регулярно проводиться щодворічний

⁵ Alatorre A. Sor Juana y los hombres. *Estudios*. 1986. № 7. P. 17.

⁶ Blanco O. Teresa de Avila frente a Sor Juana Inés de la Cruz (o el feminismo de la diferencia "versus" feminismo de la igualdad). *Desde el feminismo. Revista teórica*. 1985. № 0. P. 51–59.

⁷ Egan L. Donde Dios todavía es mujer: Sor Juana y la teología feminista. *Y diversa de mi misma entre vuestras plumas ando: Homenaje internacional a Sor Juana Inés de la Cruz*. México, D. F. : El Colegio de México, 1993. P. 327–340.

⁸ Premio de Literatura Sor Juana Inés de la Cruz.

URL: https://web.archive.org/web/20140704085423/https://www.fil.com.mx/reco/sor_fil.asp.

конкурс наукових праць у царині гендерних студій теж під назвою «Сестра Хуана Інес де ла Крус»⁹.

Феміністичний ракурс оцінки фігури сестри Хуани подекуди підтягає до себе ще й видатну мексиканську художницю Фріду Кало та Малінче, що засвідчує, зокрема, захищена в 2015 р. в Торонтському університеті дисертація Ракель Кастельянос Орланціні «Меланхолія: конфлікт жіночої ідентичності в сучасній мексиканській літературі»¹⁰. Постать Фріди Кало надто відома, щоб давати їй спеціальну характеристику в межах цієї статті. Натомість Малінче, очевидно, менше відома читачеві, не спеціалізованому в латиноамериканістиці, тому доречною буде стисла довідка про неї.

Відома також як Малінцін та донья Марина, ця жінка, що походила з однієї із народностей мая, яка перебувала в межах політичного й військового впливу ацтеків, володіла також мовою ацтеків – науатль (нею й тепер говорять понад 1,6 млн. осіб) і мала, очевидно, неабиякі лінгвістичні здібності, бо потрапивши пізніше до рук іспанців, швидко опанувала іспанську та стала перекладачем і коханкою Ернана Кортеса, якому народила сина; згодом Кортес одружив її з одним зі своїх офіцерів, від якого вона мала ще й дочку.

Для сучасного сприйняття постаті Малінче певно що зіграла неабияку роль аура постійних дискусій навколо сестри Хуани. Одна з найкращих мексиканських письменниць ХХ століття Росаріо Кастельянос (1925–1974) у нарисі «Знову сестра Хуана» (1966) зазначила, що в історії Мексики існують три ключові для осмислення національного жіночого ества фігури: Свята Діва Гвадалупська, Малінче та сестра Хуана¹¹, опонуючи тим самим видатному

⁹ Catálogo en línea – Concurso de Tesis Sor Juana Inés de la Cruz.

URL: http://cedoc.inmujeres.gob.mx/Pag_cat_libre_tesis2.php.

¹⁰ Castellanos Orlanzini R. Melancolía: conflicto de identidad femenina en la literatura mexicana contemporánea. A thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Spanish and Portuguese Department University of Toronto. 2015.

URL: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/70908/2/Castellanos_Orlanzzini_Raqu_el_201511_PhD_thesis.pdf.

¹¹ Castellanos R. El uso de la palabra. México : Editores mexicanos unidos, 1987.P. 15.

І. Історико-літературний процес

мексиканському поету і філософу, лауреату Нобелівської премії з літератури за 1990 р. Октавіо Пасу (1914–1998), який у славетному есе «Лабіринт самотності» (1950) популяризував термін *малінчист* як синонім національного зрадника¹². Тепер же пара Малінче – сестра Хуана приваблює дослідників і з-поза меж Мексики, як-от аргентинку Карлу Фумагалі з Буенос-Айреського університету¹³.

Постава Р. Кастельянос дала імпульс переоцінці загалом драматичної постаті Малінче, бо все-таки, як не крути, вона є «матір'ю» сучасної мексиканської нації, і такому її осмисленню тепер присвячуються також і художні твори, найвідомішим з яких є роман Лаури Есківель «Малінче» (2006), що повністю відкидає будь-який негатив у розумінні постаті Малінче й недвозначно наголошує на її зіставності з Матір'ю Божою Гвадалупською¹⁴.

Тут необхідно зазначити, що ці три знакові для мексиканської культурної самобутності жіночі фігури поєднані надважливою, – хоч і не всіма й не завжди зауважуваною – рисою латиноамериканських культур: багатомовністю. Попри вкрай малу формальну присутність автохтонних мов у соціально-політичному житті латиноамериканських країн, їхня символічно-самоідентифікаційна роль у осмисленні власного національного ества в багатьох тамтешніх країнах є неабиякою. Один із парадоксів Конкісти полягав у тому, що поряд із винищенням цілих племен відбувалися збереження й наукова кодифікація мов інших корінних народів, ба навіть поширення католицькими священиками чисельніших американських мов заради ефективнішої християнізації.

Перше явлення Богоматері на американських землях 1531 року (офіційно визнане тепер католицькою церквою) відбувалося саме мовою науатль, коли Пресвята Діва передала чудесне послання хрещеному індіанцеві Хуанові

¹² Пас О. Лабіринт самотності. Львів : Кальварія, 2014. С. 85.

¹³ Fumagalli C. Malinche y Sor Juana en el tercer lugar. *Badebec*. 2017. Vol. 6, № 12. P. 1–23. URL: <https://revista.badebec.org/index.php/badebec/article/view/176/163/>

¹⁴ Див., напр.: Esquivel L. Malinche. New York – London – Toronto – Sydney : Atria Books, 2008. P. 1, 181.

Д'єго, який не володів іспанською, аби той доніс його до архієпископа Мехіко Хуана де Сумáрраги. Власне й перша надрукована на американських землях за сприяння того самого Сумарраги книга була двомовною: «Стисла і всеосяжна християнська доктрина мовами мексиканською і кастільською» (*Breve y más compendiosa doctrina christiana en lengua mexicana y castellana*, 1539).

Саме тут і доречно перейти до другої запропонованої в назві цієї статті іпостасі Десятої Музи – її ролі для розуміння індіанської складової мексиканської культури.

У другому – драматургічному – томі згаданого українського видання присутнє ауто «Божественний нарцис» та лоа – коротка п'єса із самостійним сюжетом як пролог до ауто. Ця лоа є одним із перших художніх текстів культурологічного звучання в мексиканській літературі. Провідна ідея цієї, як і багатьох інших, лоа полягає у наверненні до християнства, але, як слушно зазначає Тетяна Рязанцева, оригінальною рисою твору Хуани Інес є те, що «письменниця дещо відходить від канонів жанру, акцентуючи навернення у християнство цілого народу, а не окремих особистостей»¹⁵. Символічні, вбрані по-індіанському фігури Захід та Америка мусять бути підкорені християнству збройною рукою так само символічного, вбраного, як конкістадор, Запала. Але ще одна символічна фігура – Християнська Віра – злагіднює ситуацію, розкривши велич подвигу Христа й пояснивши, що його жертва звільняє від необхідності вшановувати божество кривавими жертвоприношеннями.

Цю ідею індіанська пара радо приймає, але сестра Хуана робить дещо блюзнірський, як на той час, крок, показавши, що забутий первісний смисл християнського обряду є тотожним обряду ацтецькому, і тоді всі персонажі хором проголошують: «В благословенну днину мені відкрився великий Бог Насіння»¹⁶. Цими словами й

¹⁵ Рязанцева Т. Келія і кін (Драматургія сестри Хуани Інес де ла Крус). *Крус Х. І. де ла. Поезії*. Львів : Вид-во Анетти Антоненко, 2016. Т. 2. С. 13.

¹⁶ Крус Х. І. де ла. Театр. 2016. С. 36.

I. Історико-літературний процес

завершується лоя. Власне, на самому її початку співці й закликали «віддати кров найкращу» й «уклонитися» Богові Насіння, що й збиралися зробити пара Захід – Америка, але цьому перешкодили іспанські солдати, очолювані Запалом. Тільки от річ у тім, що найнебезпечнішого для християн бога ацтеків Уїцілопочтлі сестра Хуана обережно й лукаво замінила на Бога Насіння. Адже Уїцілопочтлі – символ влади й войовничості ацтеків – є сином богині родючості й одною з його іпостасей є насіння амаранту, щиріці по-нашому, яка у нас є бур'яном, а конкістадори так само, можна сказати, виполювали його, заборонивши вживання символічних фігурок з насіння амаранту й меду, що представляли цього бога й були однією з форм жертвоприношення йому. А за задумом сестри Хуани, що позначений у ремарках, на початку лунає індіанська музика-спів – токотін, і всі виходять убрані по-індіанському та всіляко свою індіанську сутність підкреслюють. І токотіном же лоя й завершується, бо: «Всі співають і танцюють»¹⁷.

Тож і пише сестра Хуана в одному з віршів (цитую в моєму прозовому перекладі): «Які ж магічні настоянки / індіанських травників / моєї Батьківщини поміж моїх слів / розлили свій чар?»¹⁸. Це було написано по-іспанському, але геніальна мексиканка, не маючи, скоріше за все, індіанської крові у собі, ще в дитинстві опанувала мову науатль, а згодом створила й кілька віршів цією мовою. В одному з таких, створеному в жанрі вільянсіко¹⁹, святкова публіка звертається до Пресвятої Діви спочатку по-іспанському, потім ламаною іспанською звертаються негри й насамкінець – «радісні мексиканці» (тобто індіанці) виконують токотін з тридцяти п'яти поетичних рядків, поданих мовою науатль без перекладу, що починається словами:

– *Tla ya timoñuica,*
totlazo Zuapilli,

Якщо Ти й линеш від нас,
наша кохана Пані,

¹⁷ Там само.

¹⁸ Antología de Sor Juana Inés de la Cruz. Santiago de Chile : Editorial universitaria, 1993. P. 172.

¹⁹ У XVII ст. – народний музично-танцювальний, злегка драматизований жанр, що виконувався на різні релігійні свята.

*masa amto, Tonantzin,
titechtoilcahuiliz.*

*Ma nel in Ilhuicac
huel timomaquitz,
¿amo pozo quenman
timotlalnamictiz?²⁰*

*ба ні – Матінко наша,
ти про нас не забудеш.*

*Хоча на Небі
у великій радості будеш,
хіба ж колись
не згадаєш?*

Звернімо увагу, що Богоматір названа в оригіналі Tonantzin (Тонанцін): у давньомексиканській культурі й міфології це термін, яким позначалися деякі жіночі божества.

Оцей токотін неабияк відлунує аж до сьогодні. Йдеться не тільки про власне Мексику, про ту половину її земель, що в неї після війни 1848 року зі США таки залишилися, а про її мовно-культурну складову на території північного сусіда, де тепер у південних штатах поліцейські в обов'язковому порядку мають володіти іспанською мовою. Згаданий токотін стає також елементом індіанської складової у самоідентифікації чікано й присутній у їхній поезії.

Ось уривок із вірша Альфреда Артеаги, чіканського поета й дослідника культури чікано, що у 2008 відійшов із цього світу у віці 58 років:

*Sounds above an island, in
the air, trees, "CcollananPachacutec!"
Female sounds. "Ricuy
anceacunac yahuarniy richacaucuta!"
An island of female birds, imagine
the sounds, the air, the trees, at times
the silence, the slither in thorns.*

[...]

*En el nombre
de la Virgen de las Espinas,
ella que en buen ora nasco,*

²⁰Obras completas de Sor Juana Inés de la Cruz. II: Villancicos y Letras Sacras. Ciudad de México : Fondo de Cultura Económica, 2016. P. 112. Це офіційне електронне видання, зроблене з 6-го перевидання книжки, вперше виданої в 1952 р.; нумерація сторінок електронна. Воно доступне за посиланням:
URL: file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Obras_completas_II_Villancicos_y_letras_sacras_Sor_Juana_Inés_de.pdf; український переклад мій за іспанським підрядником А. М. Гарібая, розміщеним на с.504.

I. Історико-літературний процес

*this archeology is born: here
tibia, here ball courts, codices,
teeth. Inside, the caves are
painted. Here is an architecture,
see, toco, toco,
tocotin:*

*Tla ya timohuica.
totlazo Zuapilli.
maca ammo. Tonantzin.
titechemoilcahuiliz.
Mati itlatol ihivo
Huel ni machicahuac
no teco qui mati.*

*En la sangre, en las espinas
de la Virgen de Santa Fe,
these names are written:
América Estados-Unidos, née
México. I name her
Flower of the Mountain,
Coatepec-Cihuatepec-Cuicatepec
Amor Silvestre,
Terra Nova,*

Cuerpo de Mujer²¹.

Це вже не всім відома спенгліш, якою почасти говорить і культура чікано. Це вже чотири мови. Прямою ризикою я підкреслив слова на кечуа – мові імперії Інків, що, як і науатль, не зникла, а має близько 12 млн. мовців, хвилястою – рядки з уже згаданого токотіна сестри Хуани.

Обсяг цієї статті не дає можливості зупинитися на поясненні змісту та смислу цих рядків, що, зрештою, наразі не є необхідним; зазначу тільки, що слова на кечуа Артеага взяв із величезної поеми П. Неруди «Вселюдська пісня»²²; чилійський класик і Нобелівський лауреат, не володіючи кечуа, дещо викривив оригінальний текст, вимовлений перед стратою останнім, уже «партизанським», імператором інків

²¹ Arteaga A. Chicano poetics: Heterotexts and hybridities. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P 1, 3–4.

²² Neruda P. Canto general. Caracas : Biblioteca Ayacucho, 1981. P. 33.

Тупаком Амару I у 1572 році²³. Важливим є той факт, що науатль Хуани Інес чікано А. Артеага поєднує з кечуа країн Андійського регіону, тим самим уводячи культуру чікано в контекст усеамериканського (на двох континентах) індіанського культурно-політичного єднання і надаючи нового розуміння індіанським симпатіям сестри Хуани.

У ХХІ столітті Католицька Церква в Латинській Америці на офіційному рівні повернулася до діалогу з індіанськими народами їхньою ж мовою, що засвідчив, зокрема візит Папи Франсіско до мексиканського штату Чіapas у лютому 2016 р., коли літургії проводилися індіанськими мовами, Папа прийняв у подарунок Біблію індіанськими мовами й процитував мовою мая-цочіль вірш 8 з 19 (18) псалма: «Закон Господній – досконалий: він відживлює душу»²⁴.

Список літератури:

- Крус Х. И. де ла. Десятая муза. Москва : Художественная литература, 1973.
- Крус Х. И. де ла. Поезії. Львів : Вид-во Анетти Антоненко, 2015; Театр. 2016; Світогляд. 2017; Вибрані твори. 2017.
- Пас О. Лабіринт самотності. Львів : Кальварія, 2014.
- Рязанцева Т. Келія і кін (Драматургія сестри Хуани Інес де ла Крус).
Крус Х. И. де ла. Поезії. Львів : Вид-во Анетти Антоненко, 2016. Т. 2. С. 5–18.
- Ajens A. Garabatos engastados en *Dicha non desdicha* de Miguel Vicuña, de paso. URL: http://letras.mysite.com/aa280110.html#_ednref1.
- Alatorre A. Sor Juana y los hombres. *Estudios*. 1986. № 7. P. 7–27.
- Antología de Sor Juana Inés de la Cruz. Santiago de Chile : Editorial universitaria, 1993.
- Arteaga A. Chicano poetics: Heterotexts and hybridities. Cambridge : Cambridge University Press, 1997.
- Blanco O. Teresa de Ávila frente a Sor Juana Inés de la Cruz (o el feminismo de la diferencia "versus" feminismo de la igualdad). *Desde el feminismo. Revista teórica*. 1985. № 0. P. 51–59.
- Castellanos R. El uso de la palabra. México : Editores mexicanos unidos, 1987.
- Castellanos Orlanzini R. Melancolía: conflicto de identidad femenina en la literatura mexicana contemporánea. A thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Spanish and Portuguese

²³ Знанням цього факту я зобов'язаний матеріалу Андреса Ахенса: Ajens A. Garabatos engastados en *Dicha non desdicha* de Miguel Vicuña, de paso. URL: http://letras.mysite.com/aa280110.html#_ednref1.

²⁴ Див., напр.: En la misa de Chiapas, en lenguas indígenas, el Papa denuncia los abusos contra pueblos nativos. URL: <https://www.religionenlibertad.com/vaticano/47827/en-la-misa-de-chiapas-en-lenguas-indigenas-el-papa-denuncia.html>.

I. Историко-літературний процес

Department University of Toronto. 2015.

URL: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/70908/2/Castellanos_Orlanzzini_Raquel_201511_PhD_thesis.pdf.

Catálogo en línea – Concurso de Tesis Sor Juana Inés de la Cruz.

URL: http://cedoc.inmujeres.gob.mx/Pag_cat_libre_tesis2.php.

Cruz J. I. de la. Naděje do zlata tkaná. Praha : Vyšehrad, 1988.

Egan L. Donde Dios todavía es mujer: Sor Juana y la teología feminista. *Y diversa de mi misma entre vuestras plumas ando: Homenaje internacional a Sor Juana Inés de la Cruz*. México, D. F. : El Colegio de México, 1993. P. 327–340.

En la misa de Chiapas, en lenguas indígenas, el Papa denuncia los abusos contra pueblos nativos. URL: <https://www.religionenlibertad.com/vaticano/47827/en-la-misa-de-chiapas-en-lenguas-indigenas-el-papa-denuncia.html>.

Esquivel L. Malinche. New York – London – Toronto – Sydney : Atria Books, 2008.

Fumagalli C. Malinche y Sor Juana en el tercer lugar. *Badebec*. 2017. Vol. 6, № 12. P. 1–23. URL: <https://revista.badebec.org/index.php/badebec/article/view/176/163/>

Méndez Plancarte A. Tríptico de la Fénix. *Abside: Revista de cultura mexicana*.

1951. № XV. P. 453–489.

Neruda P. Canto general. Caracas : Biblioteca Ayacucho, 1981.

Obras completas de Sor Juana Inés de la Cruz. II: Villancicos y Letras Sacras. Ciudad de México : Fondo de Cultura Económica, 2016.

URL: file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Obras_completas_II_Villancicos_y_let_ras_sacras_Sor_Juana_Inés_de.pdf.

Premio de Literatura Sor Juana Inés de la Cruz.

URL: https://web.archive.org/web/20140704085423/https://www.fil.com.mx/reco/sor_fil.asp.

References:

Krus Kh. Y. de la. Desiataia muza. Moskva : Khudozhestvennaia lyteratura, 1973.

Krus Kh. I. de la. Poezii. Lviv : Vyd-vo Anetty Antonenko, 2015; Teatr. 2016; Svitohliad. 2017; Vybrani tvory. 2017.

Pas O. Labirynt samotnosti. Lviv : Kalvariia, 2014.

Riazantseva T. Keliia i kin (Dramaturhiia sestry Khuany Ines de la Krus).

Krus Kh. I. de la. Poezii. Lviv : Vyd-vo Anetty Antonenko, 2016. T. 2. S. 5–18.

Ajens A. Garabatos engastados en *Dicha non desdicha* de Miguel Vicuña, de paso. URL: http://letras.mysite.com/aa280110.html#_ednrefl.

Alatorre A. Sor Juana y los hombres. *Estudios*. 1986. № 7. P. 7–27.

Antología de Sor Juana Inés de la Cruz. Santiago de Chile : Editorial universitaria, 1993.

Arteaga A. Chicano poetics: Heterotexts and hybridities. Cambridge : Cambridge University Press, 1997.

Blanco O. Teresa de Ávila frente a Sor Juana Inés de la Cruz (o el feminismo de la diferencia "versus" feminismo de la igualdad). *Desde el feminismo. Revista teórica*. 1985. № 0. P. 51–59.

Castellanos R. El uso de la palabra. México : Editores mexicanos unidos, 1987.

Castellanos Orlanzzini R. Melancolía: conflicto de identidad femenina en la literatura mexicana contemporánea. A thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Spanish and Portuguese Department University of Toronto. 2015.

URL: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/70908/2/Castellanos_Orlazzini_Raquel_201511_PhD_thesis.pdf.

Catálogo en línea – Concurso de Tesis Sor Juana Inés de la Cruz.

URL: http://cedoc.inmujeres.gob.mx/Pag_cat_libre_tesis2.php.

Cruz J. I. de la. Naděje do zlata tkaná. Praha : Vyšehrad, 1988.

Egan L. Donde Dios todavía es mujer: Sor Juana y la teología feminista. *Y diversa de mi misma entre vuestras plumas ando: Homenaje internacional a Sor Juana Inés de la Cruz*. México, D. F. : El Colegio de México, 1993. P. 327–340.

En la misa de Chiapas, en lenguas indígenas, el Papa denuncia los abusos contra pueblos nativos. URL: <https://www.religionenlibertad.com/vaticano/47827/en-la-misa-de-chiapas-en-lenguas-indigenas-el-papa-denuncia.html>.

Esquivel L. Malinche. New York – London – Toronto – Sydney : Atria Books, 2008.

Fumagalli C. Malinche y Sor Juana en el tercer lugar. *Badebec*. 2017. Vol. 6, № 12. P. 1–23. URL: <https://revista.badebec.org/index.php/badebec/article/view/176/163/>

URL: <https://revista.badebec.org/index.php/badebec/article/view/176/163/>

Méndez Plancarte A. Tríptico de la Fénix. *Ábside: Revista de cultura mexicana*. 1951. № XV. P. 453–489.

Neruda P. Canto general. Caracas : Biblioteca Ayacucho, 1981.

Obras completas de Sor Juana Inés de la Cruz. II: Villancicos y Letras Sacras.

Ciudad de México : Fondo de Cultura Económica, 2016.

URL: file:///C:/Users/123/AppData/Local/Temp/Obras_completas_II_Villancicos_y_letras_sacras_Sor_Juana_Inés_de.pdf.

Premio de Literatura Sor Juana Inés de la Cruz.

URL: https://web.archive.org/web/20140704085423/https://www.fil.com.mx/reco/sor_fil.asp.